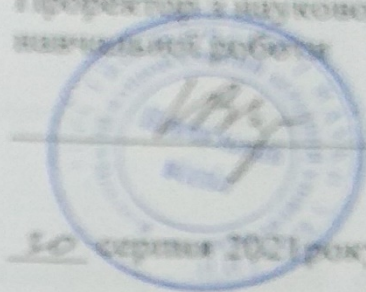

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної та
навчальної роботи

І.В. Гунько

10 серпня 2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Експериментально-біологічна лабораторія та лабораторні тварини

Рівень вищої освіти Другий (магістерський)

Галузь знань 21 Ветеринарна медицина

Спеціальність 212 Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза

Освітньо-професійна програма Ветеринарна гігієна, санітарія
експертиза

Вінниця 2021

Робоча програма навчальної дисципліни «Експериментально-біологічна лабораторія та лабораторні тварини». Рівень вищої освіти другий (магістерський), галузь знань 21 Ветеринарна медицина, спеціальність 212 Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза, освітньо-професійна програма Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза, 2021 р., 19с.

Розробник:

Чудак Р. А., д. с.-г. н., професор кафедри ветеринарії, гігієни та розведення тварин.

Лектор :

Чудак Р. А., д. с.-г. н., професор кафедри ветеринарії, гігієни та розведення тварин.

Викладачі, які проводять практичні заняття:

Побережець Ю. М., к. с.-г. н., доцент кафедри ветеринарії, гігієни та розведення тварин.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри ветеринарії, гігієни та розведення тварин
Протокол від "16" серпня 2021 року № 1

Завідувач кафедри Г. І. Льотка

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні навчально-методичної комісії факультету економіки та підприємництва
Протокол від "25" серпня 2021 року № 1

Голова навчально-методичної комісії факультету Т. В. Фаріонік

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні науково-методичної комісії університету

Протокол від "25" серпня 2021 року № 1

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо- професійна програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 8	21 Ветеринарна медицина 212 Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза ОПП Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза Другий (магістерський)	Нормативна	
Атестацій – 4		Рік підготовки:	
		2-й	
Загальна кількість годин – 240		Семестр	
		3-й, 4-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 6		Лекції	
		32 год.	
		Практичні, семінарські	
		28	
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		180 год.	
		Вид контролю: залік	

Програма навчальної дисципліни передбачає перезарахування кредитів освітніх компонентів, отриманих студентами, які навчались за програмою академічної мобільності, неформальної та інформальної освіти за наявності відповідних підтверджуючих документів.

Передбачено розробка аудіокурсу, дистанційних online курсів для здобувачів з особливими освітніми проблемами (інклюзивної освіти).

Призначення навчальної дисципліни.

Освітня компонента «Експериментально-біологічна лабораторія та лабораторні тварини» вивчається з навчальним планом підготовки здобувачів рівень вищої освіти другий (магістерський), галузь знань 21 Ветеринарна медицина, спеціальність 212 Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза.

Освітня компонента «Експериментально-біологічна лабораторія та лабораторні тварини» формує уміння, навички та компетенції, необхідні для фахівця з ветеринарної гігієни, санітарії і експертизи.

Мета вивчення навчальної дисципліни – засвоєння здобувачами теоретичних і практичних знань про сучасний рівень і методи проведення наукових досліджень в тваринництві, законодавчі правила і етичні принципи використання лабораторних тварин, основи розведення та догляду за лабораторними тваринами, принципи відбору лабораторних тварин у дослідження, правила виконання маніпуляцій.

Задачі вивчення дисципліни - є вивчення теоретичних основ і методів планування біологічних експериментів; ознайомлення з основами лабораторної техніки та з вимогами до постановки експерименту; ознайомлення із сучасними методами вивчення біологічних об'єктів, лабораторними та інструментальними методами дослідження крові; засвоєння методів статистичної обробки експериментальних даних; засвоєння принципів і методів роботи з лабораторними тваринами.

Пререквізити і постреквізити навчальної програми

«Експериментально-біологічна лабораторія та лабораторні тварини» належить до навчальної дисциплін обов'язкової компоненти, освітній компонент циклу загальної підготовки (професійної, гуманітарної та ін.);

- при вивченні даної дисципліни використовуються знання, отримані з таких дисциплін (пререквізитів): «Етологія, стрес, адаптація та акліматизація тварин».

- основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при вивченні таких дисциплін (постреквізитів): «Генетика та розведення тварин», «Радіологічний ветеринарно-санітарний контроль».

2.Компетентності та результати навчання

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен володіти інтегральними, загальними та фаховими компетентностями, зокрема:

інтегральні компетентності (ІК):

Здатність розв'язувати складні завдання і проблеми у галузі ветеринарії з безпеки та якості сільськогосподарських харчових продуктів та у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень, упровадження інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

загальні компетентності (ЗК):

ЗК7. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

спеціальні (фахові) компетентності (ФК):

ФК17.Здатність здійснювати судово-ветеринарну експертизу згідно з чинним законодавством.

ФК18. Здатність контролювати ефективність проведення санації потужностей згідно з вимогами національних та міжнародних нормативно-правових актів.

ФК20. Здатність дотримуватися морально-етичних норм, правил і принципів біобезпеки та біоетики під час використання у професійній діяльності різних біологічних агентів.

програмні результати:

ПРН6. Знати органолептичні та інструментальні методи і методики дослідження харчових продуктів і кормів для визначення їх безпечності та якості.

ПРН8. Мати навички стандартного та розширеного державного контролю підконтрольних вантажів на державному кордоні України та транспорті, здійснювати аналіз зв'язку між контролем безпечності харчових продуктів та здоров'ям людей за міжнародної торгівлі продуктами тваринного походження.

ПРН18. Уміти проводити необхідні клінічні та лабораторні

дослідження для загальної ветеринарної превенції на потужностях з виробництва і переробки продуктів тваринництва, здійснювати ветеринарно-санітарне оцінювання систем і способів утримання тварин, визначати безпечність кормів, кормових добавок тощо, а також для забезпечувати належний санітарний стан тваринницьких потужностей.

ПРН19 Нести відповідальність за біобезпеку та біоетику, морально-етичні норми, правила і принципи використання біологічних агентів і захист населення від особливо небезпечних патогенів.

Вивчення даної дисципліни формує у здобувачів освіти соціальні навички (softskills): комунікативність (реалізується через: метод роботи в парах та групах), лідерські навички (реалізується через: робота в групах).

2. Програма навчальної дисципліни

Атестація 1. Основи проведення експериментальних досліджень

Тема 1. Лабораторні тварини – основа медико-біологічного експерименту.

Тема 2. Правила проведення робіт з використанням лабораторних тварин.

Тема 3. Основи техніки лабораторних робіт.

Атестація 2. Лабораторні тварини у біологічних дослідженнях

Тема 4. Сучасні методи вивчення біологічних об'єктів.

Тема 5. Склад крові.

Тема 6. Біохімічний склад крові.

Тема 7. Використання лабораторних тварин для медико-біологічних досліджень.

Атестація 3. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами

Тема 8. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами

Тема 9. Гнотобіологія утримання лабораторних тварин і виконання експериментів

Тема 10. Правила і способи дезинфекції і стерилізації приміщень і обладнання.

Тема 11. Методи експериментальної фізіології

Атестація 4. Методологія і методи наукових досліджень

Тема 12. Методологія і методи наукових досліджень

Тема 13. Статистичний аналіз даних.

Тема 14. Правова база для проведення етичної експертизи доклінічних досліджень лікарських засобів з використанням лабораторних тварин

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	Усього	у тому числі				
		Л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Атестація 1. Основи проведення експериментальних досліджень						
Тема 1. Лабораторні тварини – основа медико-біологічного експерименту.	16	2	2			12
Тема 2. Правила проведення робіт з використанням лабораторних тварин.	16	2	2			12
Тема 3. Основи техніки лабораторних робіт.	16	2	2		1	11
Разом	48	6	6		1	35
Атестація 2. Лабораторні тварини у біологічних дослідженнях						
Тема 4. Сучасні методи вивчення біологічних об'єктів.	18	2	4		1	11
Тема 5. Склад крові.	16	4	-			12
Тема 6. Біохімічний склад крові.	14	2	-			12
Тема 7. Використання лабораторних тварин для медико-біологічних досліджень.	17	2	4		1	10
Разом	65	10	8		2	45
Атестація 3. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами						
Тема 8. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами	18	2	2			14
Тема 9. Гнотобіологія утримання лабораторних тварин і виконання експериментів	19	2	2		1	14
Тема 10. Правила і способи дезинфекції і стерилізації приміщень і обладнання.	18	2	2			14
Тема 11. Методи експериментальної фізіології	20	2	4		1	13
Разом	75	8	10		2	55
Атестація 4. Методологія і методи наукових досліджень						
Тема 12. Методологія і методи наукових досліджень	20	4	2			14
Тема 13. Статистичний аналіз даних.	16	2	-		1	13
Тема 14. Правова база для проведення етичної експертизи доклінічних досліджень лікарських засобів з використанням лабораторних тварин	16	2	2			12
Разом	52	8	4		1	39
Усього годин	240	32	28		6	174

5. Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна форма
1.	Тема 1. Лабораторні тварини – основа медико-біологічного експерименту.	2
2.	Тема 2. Правила проведення робіт з використанням лабораторних тварин.	2
3.	Тема 3. Основи техніки лабораторних робіт.	2
4.	Тема 4. Сучасні методи вивчення біологічних об'єктів.	2
5.	Тема 5. Склад крові.	4
6.	Тема 6. Біохімічний склад крові.	2
7.	Тема 7. Використання лабораторних тварин для медико-біологічних досліджень.	2
8.	Тема 8. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами	2
9.	Тема 9. Гнотобіологія утримання лабораторних тварин і виконання експериментів	2
10.	Тема 10. Правила і способи дезінфекції і стерилізації приміщень і обладнання.	2
11.	Тема 11. Методи експериментальної фізіології	2
12.	Тема 12. Методологія і методи наукових досліджень	4
13.	Тема 13. Статистичний аналіз даних.	2
14.	Тема 14. Правова база для проведення етичної експертизи доклінічних досліджень лікарських засобів з використанням лабораторних тварин	2
	Разом	32

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна форма
1.	Тема 1. Лабораторні тварини – основа медико-біологічного експерименту. Техніка безпеки та правила поводження у віварію.	2
2.	Тема 2. Правила проведення робіт з використанням лабораторних тварин. Основи утримання лабораторних тварин. Вимоги до якості лабораторних тварин.	2
3.	Тема 3. Основи техніки лабораторних робіт. Санітарно-гігієнічні вимоги до розташування, архітектури і планування приміщень, розміщення інженерно-технологічного обладнання розплідника та експериментально-біологічної клініки.	2
4.	Тема 4. Сучасні методи вивчення біологічних об'єктів. Вимоги до обладнання й умов розміщення тварин у клітках. Транспортування лабораторних тварин. Правила проведення карантину лабораторних тварин.	2
5.	Тема 4. Сучасні методи вивчення біологічних об'єктів. Годівля лабораторних тварин.	2
6.	Тема 7. Використання лабораторних тварин для медико-біологічних досліджень. Показники зовнішнього середовища (мікроклімату) у приміщеннях для лабораторних тварин. Правила і способи дезінфекції та дератизації. Мікробіологічний контроль лабораторних тварин і технології їхнього розведення.	4
7.	Тема 8. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами. Визначення статті. Характеристика видів, деякі анатомічні	2

	параметри та фізіологічні показники лабораторних тварин.	
8.	Тема 9. Гнотобіологія утримання лабораторних тварин і виконання експериментів. Гнотобіологія утримання лабораторних тварин і виконання експериментів.	2
9.	Тема 10. Правила і способи дезинфекції і стерилізації приміщень і обладнання. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами.	2
10.	Тема 11. Методи експериментальної фізіології. Маркування тварин.	2
11.	Тема 11. Методи експериментальної фізіології. Способи введення речовин. Методи забору крові.	2
12.	Тема 12. Методологія і методи наукових досліджень. Знеболювання. Види анастезії.	2
13.	Тема 14. Правова база для проведення етичної експертизи доклінічних досліджень лікарських засобів з використанням лабораторних тварин. Евтаназія тварин.	2
	Разом	28

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		денна форма
1.	Тема 1. Лабораторні тварини – основа медико-біологічного експерименту.	12
2.	Тема 2. Правила проведення робіт з використанням лабораторних тварин.	12
3.	Тема 3. Основи техніки лабораторних робіт.	12
4.	Тема 4. Сучасні методи вивчення біологічних об'єктів.	12
5.	Тема 5. Склад крові.	12
6.	Тема 6. Біохімічний склад крові.	12
7.	Тема 7. Використання лабораторних тварин для медико-біологічних досліджень.	14
8.	Тема 8. Основні прийоми роботи з лабораторними тваринами	14
9.	Тема 9. Гнотобіологія утримання лабораторних тварин і виконання експериментів	15
10.	Тема 10. Правила і способи дезінфекції і стерилізації приміщень і обладнання.	14
11.	Тема 11. Методи експериментальної фізіології	14
12.	Тема 12. Методологія і методи наукових досліджень	14
13.	Тема 13. Статистичний аналіз даних.	14
14.	Тема 14. Правова база для проведення етичної експертизи доклінічних досліджень лікарських засобів з використанням лабораторних тварин	12
	Разом	180

Основні види самостійної роботи здобувача

№	Вид самостійної роботи	Години	Терміни виконання	Форма та метод контролю
1	Підготовка до лекційних та практичних занять	108	щотижнево	Усне та письмове опитування
2	Підготовка самостійних питань з тематики дисципліни	40	щотижнево	Усне та письмове опитування
3	Індивідуальні творчі завдання (виконання рефератів та презентації за заданою проблемною тематикою)	12	1 раз на семестр	Спостереження за виконанням, обговорення, виступ з презентацією, усний захист
4	Підготовка до контрольних робіт та тестування	20	2 рази на семестр	Тестування у паперовому вигляді та системі СОКРАТ
Разом		180		

Самостійна робота студента організовується шляхом видачі індивідуального переліку питань і практичних завдань з кожної теми, які не виносяться на аудиторне опрацювання та виконання індивідуального творчого завдання (реферати, презентації).

Самостійна робота здобувача є одним із способів активного, цілеспрямованого набуття нових для нього знань та умінь. Вона є основою його підготовки як фахівця, забезпечує набуття ним прийомів пізнавальної діяльності, інтерес до творчої роботи, здатність вирішувати наукові та практичні завдання.

Виконання здобувачем самостійної роботи передбачає, за необхідності, отримання консультацій або допомоги відповідного фахівця. Навчальний матеріал навчальної дисципліни, передбачений робочою програмою навчальної дисципліни для засвоєння здобувачем у процесі самостійної роботи, виносяться на поточний і підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацьовувався під час аудиторних занять. Організація самостійної роботи здобувачів передбачає: планування обсягу, змісту, завдань, форм і методів контролю самостійної роботи, розробку навчально-

методичного забезпечення; виконання здобувачем запланованої самостійної роботи; контроль та оцінювання результатів, їх систематизацію, оцінювання ефективності виконання здобувачем самостійної роботи.

Індивідуальні завдання здобувач виконує самостійно під керівництвом викладача згідно з індивідуальним навчальним планом.

У випадку реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача заняття можуть проводитись за індивідуальним графіком.

Під час роботи над індивідуальними завданнями, розв'язуванням задач не допустимо порушення академічної доброчесності. Презентації та виступи мають бути авторськими та оригінальними.

Орієнтовний перелік тем індивідуальних творчих завдань

1. Основи наукового дослідження
2. Методи досліджень
3. Експеримент, як головний прийом дослідження
4. Отримання експериментальних даних
5. Представлення результатів дослідження
6. Етичні та законодавчі аспекти використання лабораторних тварин
7. Етичні проблеми застосування генно-інженерних технологій
8. Обґрунтування вибору тварин та їх кількості для дослідження, експериментальні біомоделі
9. Лінії лабораторних тварин для медико-біологічних досліджень
10. Основні правила розведення інбредних тварин
11. Контроль якості тварин, програма ефективного ветеринарного догляду
12. Профілактика профзахворювань і безпека при роботі з лабораторними тваринами

8. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

- залік;
- тести;
- контрольні роботи;
- захист теми;
- перевірка конспектів;
- презентації здобувача.

9. Форми поточного та підсумкового контролю

- контрольні роботи
- тестування
- залік
- презентації
- самоконтроль
- взаємоперевірка

10. Критерії оцінювання результатів навчання

	Вид навчальної діяльності	Бали
Атестація 1		
1	Участь у дискусіях на лекційних заняттях	3
2	Участь у роботі на практичних заняттях	3
3	Виконання самостійних завдань	2
4	Виконання контрольних робіт, тестування	5
	Всього за атестацію 1	14
Атестація 2		
7	Участь у дискусіях на лекційних заняттях	3
8	Участь у роботі на практичних заняттях	3
9	Виконання самостійних завдань	2
10	Виконання контрольних робіт, тестування	5
11	Індивідуальні завдання (виконання реферати, презентації за заданою проблемною тематикою)	3
	Всього за атестацію 2	16
Атестація 3		
11	Участь у дискусіях на лекційних заняттях	3
12	Участь у роботі на практичних заняттях	2
13	Виконання самостійних завдань	2
14	Виконання контрольних робіт, тестування	5
	Всього за атестацію 3	12
Атестація 4		
16	Участь у дискусіях на лекційних заняттях	3
17	Участь у роботі на практичних заняттях	3
18	Виконання самостійних завдань	2
19	Виконання контрольних робіт, тестування	7
20	Індивідуальні завдання (виконання реферати, презентації за заданою проблемною тематикою)	3
	Всього за атестацію 4	18
	Показники наукової, інноваційної, навчальної, виховної роботи та студентської активності	10
	Підсумкове тестування	30
	Разом	100

У кінці семестру, здобувач вищої освіти може набрати до 60% підсумкової оцінки за виконання всіх видів робіт, що виконуються протягом

семестру, до 10% за показники наукової, інноваційної, навчальної, виховної роботи та студентської активності і до 30% підсумкової оцінки - на заліку.

Шкала оцінки знань студента

Оцінка за національною шкалою	Рейтинг студента, бали	Оцінка за шкалою ECTS
Відмінно	90 – 100	A
Добре	82-89	B
	75-81	C
Задовільно	66-74	D
	60-65	E
Незадовільно	35-59	FX
	1-34	F

Якщо здобувач упродовж семестру за підсумками контрольних заходів набрав (отримав) менше половини максимальної оцінки з навчальної дисципліни (менше 35 балів), то він не допускається до заліку чи екзамену. Крім того, обов'язковим при мінімальній кількості балів за підсумками контрольних заходів є виконання індивідуальної творчої роботи (презентації).

Програма навчальної дисципліни передбачає врахування результатів неформальної та інформальної освіти при наявності підтверджуючих документів як окремі кредити вивчення навчальних дисциплін.

Критерії поточного оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Усний виступ, письмові відповіді, виконання і захист творчої роботи, тестування	Критерії оцінювання
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання.
4	Достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість тестових завдань.
3	В цілому володіє навчальним матеріалом викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових відповідей, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, без використання необхідної літератури допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину тестових завдань.
2	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив меншість тестових завдань.
1	Частково володіє навчальним матеріалом не в змозі викласти зміст більшості питань теми під час усних виступів та письмових відповідей, допускаючи при цьому суттєві помилки. Правильно вирішив окремі тестові завдання.
0	Не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його викласти, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань. Не вирішив жодного тестового завдання.

11. Методичне забезпечення

1. Чудак Р.А., Побережець Ю. М. Методичні рекомендації для виконання лабораторних робіт та організації самостійної роботи з дисципліни «Експериментально-біологічна лабораторія та лабораторні тварини» для студентів спеціальності 212 «Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» для аграрних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. ВНАУ, 2018. 117 с.

12. Рекомендовані джерела інформації **Основні**

1. Ібатуллін І. І., Жукорський О. М., Бащенко М. І., та ін. Методологія та організація наукових досліджень у тваринництві. Київ: Аграр. наука. 2017. 327 с.

2. Кожем'якін Ю.М., Хромов О.С., Болдієва Н.Є., та ін.. Науково-практичні рекомендації з утримання лабораторних тварин та роботи з ними. К.: Інтерсервіс, 2017. 182 с.

3. Новосад Н.В. Лабораторні тварини і техніка біологічного експерименту: Навчально-методичний посібник для студентів біологічного факультету денного та заочного відділень (напрямок підготовки: «Біологія»; галузь знань: «Природничі науки»). Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 85 с

4. Порядок проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах / Офіційний вісник України. Офіц. вид. 2012 р. № 24. – С. 82. (Нормативний документ Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України. Наказ від 01.03.2012 № 249).

5. Bodart-Bailey B. M. The Dog Shogun: The Personality And Policies of Tokugawa Tsunayoshi. Honolulu: University of Hawaii Press, 2006. 380 p.

6. Michael R Bedford (2016). Nutrition Experiments in Pigs and Poultry. CABI Publishing. 180 p.

7. Council Directive 2010/63/EU of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes // Official Journal of the European Communities. 2010. L 276. – P. 33–79.

Додаткові

1. Доклінічні дослідження безпеки як підґрунтя клінічних випробовувань за участю людини та реєстрації лікарських засобів / Київ, 2014 р. – Офіц. вид. – № 4. – 47 с. – (Нормативний документ Міністерства охорони здоров'я України. Настанова СТ-Н МОЗУ 42 – 6.0:2014).

2. Положення про Комітет з питань етики (біоетики) / (Нормативний документ Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України. Наказ від 19.11.2012 № 1287): Нормативно-правова база Міністерства освіти і науки України (офіційний веб-сайт) [Електронний ресурс] / Режим доступу до документу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/63/64/normativno-pravova-baza/>.

3. Резніков О. Г. Загальні етичні принципи експериментів на тваринах. Перший національний конгрес з біоетики. Ендокринологія. 2003. Т. 8, № 1. С. 142–145.
4. Руденко В. М. Математична статистика. Центр учбової літератури: Київ. 2012. 304 с.
5. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідницьких або інших наукових цілей від 18.03.1986 р.: Верховна Рада України, офіційний веб-портал: Міжнародні документи (Рада Європи). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main?find=1&sp=i&user=c393&text=%F2%E2%E0>